

FÜGGELÉK

MÓDSZERTANI ÍRÁSOK

Mendly Lajos: Legendák, tévtanok a történelemórán

Az élet nem az, amit az ember átélt, hanem az, amire visszaemlékszik, és az, ahogyan visszaemlékszik, amikor el akarja mesélni.

Kőrösi Zoltán gondolata (*Szerelmes évek – Gyávaság*) minden ember életére igaz lehet, és éppúgy vonatkozhat egy közösség, akár egy nemzet életére is. A múlttól való kollektív tudás véleményem szerint fontosabb szerepet játszik egy közösség életében, mint a „valódi” eseménytörténet pozitivista adathalmaza. Mert a közösen megélt történetekre visszaemlékezve a közösség kollektív tudata történelmet alkot. És az, ahogyan visszaemlékszik, amikor el akarja mesélni, maga a történelem.

Tudjuk, nem március 15-én szakadt át a gát az 1838-as pesti árvíz idején, mint azt oly sok tábla mutatja ma is a főváros középületein. Tudjuk, Petőfi Sándor nem ott szavalta a *Nemzeti dalt* március 15-én, ahol ma márványtábla hirdeti: Itt szavalta Petőfi Sándor a Nemzeti dalt... Ezek a legendák azonban olyannyira beépültek a magyar nép saját történelméről való tudásába, hogy gyakorlatilag megváltoztathatatlanok.

Természetesen fontosnak tartom, hogy a '48-as forradalomra emlékezve tanítványaink megismerjék a forradalomnak azt a képét, amit ma pontosabbnak tart a történettudomány. Főleg azért, mert tapasztalataim szerint a diákokhoz is közelebb áll a nagy elhatározásnak és a spontaneitásnak, a rögtönzésnek és a lelkesedésnek ez a nagyszerű eredménye, mint a romantikus tabló.

De mit tegyen a tanár, ha nem legendával, hanem tévtanokkal kell szembenéznie az órán? Nos, mindenekelőtt úgy kell reagálnia, hogy a probléma és az arra adott válasz beilleszthető legyen a hosszabb távú tanítási folyamatba. Hiszen – többek között – ez a szép ebben a munkában: a tanárnak képesnek kell lennie arra, hogy előre nem tervezett (de olykor várható) eseményekre is adekvát választ adjon.

Az alábbiakban azt szeretném végiggondolni, hogyan lehet készülni a váratlanra, mi jellemzi a tévtanokat, milyen reakció tűnik megfelelőnek. Mindig meg kell-e hallanunk ezeket a hangokat, vagy lehet olyan helyzet, amikor el-siklunk felettük?

Miért bukkannak fel újra és újra, makacsul a tévtanok? Azt gondolom, mindenekelőtt azért, mert egyszerű és világos, ellentmondásoktól mentes magyarázatot kínálnak olyan kérdésekre, amelyekben a tudományos kutatás nem jutott el az ellentmondás-mentességig. Sokkal egyszerűbb, talán izgalmasabb, színesebb és bizonyos értelemben romantikusabb, kalandosabb képet rajzol pl. a hun–magyar azonosság Anonymus és Kézai Simon óta a köztudatban élő elmélete, mint a mai történettudomány jóval szárazabb, aprólékosabb, a laikusok számára unalmasabb megközelítése. Nincsen szükség tudományos apparátusra, elég, ha egy állítólagos sumer szót hasonló alakban „rekonstruál”, mint a mai magyar szó, és máris megvan a bizonyíték.

A másik ok talán az összeesküvés-elméletek világában kereshető. Az „alternatív” ősmagyar rokonságelméletek és tévtanok közös vonása, hogy a „hivatalos” történettudomány álláspontja szerintük valamiféle „idegen” megrendelésre készült, és egyetlen igaz célja, hogy elvegye a magyarság jogos büszkeségét gyönyörű múltja iránt, és így valamiképp jövőjétől is megfossza. A „finnugriszták”, illetve az akadémiai álláspontot tükröző tankönyvek tehát a magyarság ellenségeinek szolgálatában állnak, éppen ezért igazi hazafias cselekedet küzdeni ellenük.

Nehezen megkerülhető gondot jelent ugyanakkor a történelemtanítás számára, hogy valóban nincsen királyi út: a tudományos kutatás valóban sok esetben nem adott még egyértelmű választ minden kérdésre, illetve ezek a válaszok nem jutottak el az oktatásba. Hiányolom e téren a tudományos ismeretterjesztést is (a Kutatók Éjszakájának programsorozatába például a magyar őstörténeti-régészeti kutatás is bekapcsolódhatna) – gyorsan hozzáteszem, a *Rubicon*, a *História* vagy a *Múlt-kor* történelmi portál hasznos és hiánypótló írásai azért hozzáférhetők.

A tanár számára a kérdés azonban az órán jelentkezik, azonnal és élesen, s legtöbb esetben azonnali választ kell rá adnunk, de mindenképpen reagálnunk kell valahogyan. Bizonyos történelmi korszakok tárgyalásakor szinte várható, hogy felbukkan egy-egy tévtan.

Engedjük el a fülünk mellett? Véleményem szerint ez nem jó megoldás. Úgy gondolom, ha meghallottuk a tanulók felvetését, hozzászólását, érdemi választ kell adni rá. Mindenekelőtt azért, hogy máskor is jelentkezzenek, máskor is elmondják, amit hallottak, amit – rosszul – tudnak. Ha nem vesszük komolyan a gyerekek felvetéseit, ha kizárólag tekintély-pozícióba helyezkedünk (ilyen ostobaságokkal nem vagyok hajlandó foglalkozni, nincs időnk ilyenre, ülj le), akkor előbb-utóbb nem is mondanak, nem is kérdeznek semmit, ami „más”, mint a tankönyvben áll. És akkor egyrészt garantáltan unalmassá tesszük a történelemórákat, másrészt mi magunk működünk közre a kettős beszéd kialakításában: van a „hivatalos”, a tankönyvi álláspont, de van egy

másik, egy „üldözött, elnyomott”, az „igazi” magyarázat. És mert ez utóbbit „üldözik” (lám, a tanár sem hajlandó tudomást venni róla), nyilván van benne valami izgalmas, talán veszélyes, de mindenképp valami igaz is.

Vélhetően óra közben jelentkezik valaki azzal, hogy ő másképp hallotta/olvasta/látta és hogy igaz-e. Illetve hogy mi miért nem azt tanuljuk? Ilyenkor mindenképp célszerű legelőször a forrást tisztázni, ha lehetséges. Honnan tudod, hol hallottad-olvastad? Valószínűleg előkerül az internet mint forrás, esetleg szó esik egy „tankönyvnek látszó tárgyról” (© Miklósi László), a magyar ős- és középkortörténet vonatkozásában valószínűleg Bakay Kornél „alternatív tankönyvéről”, amely természetesen **nem** tankönyv. Próbáljuk meg minél pontosabban megnézni a forrást, kérjük meg a diákot, hozza be a következő órára (így magunk is jobban felkészülve térhetünk vissza a kérdésre). Az internet forrásként rendkívül megbízhatatlan – ezt vélhetően már többször említettük, bebizonyítottuk diákjainknak, hiszen a forráskritika mint módszer már bizonyosan előkerült a történelemórákon.

A gyerekekkel együtt kell megnézni, milyen bizonyítékokat ad a hivatkozott forrás. Ha nincsenek érvek vagy tudásunknak gyökeresen ellentmondanak, nehezen vagyunk hajlandók elfogadni az állítást. Az internetes honlapok és fórumok jelentős része olyan indulattal és elképesztő felkészületlenséggel, de annál nagyobb vehemenciával hirdeti tévtanait, hogy az tanulóink számára könnyen megcáfolható: „Arról is gyakran olvasok: ez és ez a szavunk innen meg onnan ERED. A türkből, a törökből, a szlávból stb. A nagy túrót!! A magyar ősnnyelv!! INNEN ered a többi!!!! És punktum.” (<http://noi.virtus.hu/index.php?id=room&aid=83942&blmt=50>)

Az ilyen „érvelés” számunkra megmosolyogtató, és az lesz a diákoknak is, csak foglalkozni kell vele: fel kell hívni a figyelmet az érvek hiányára! Más, tudományosnak tűnő „magyarázat” is van az interneten bőven, pl. gyakran olvashatjuk, hogy a magyar mint ősnnyelv nyilván minden mai nyelvre hatott, és a mai hangalakok az ősi magyar szó pontos megfelelői. Ez a fajta „érvelés” már veszélyesebb, mert a tudományosság látszatát keltheti. Egy helyen például arról olvashatunk, hogy a magyar „tap” hangsor milyen kapcsolatban van más nyelvek szavaival: „A tap-ban rejlő kép: két felület szorosan érintkezik. Pl. tapló, tapad (francia 'tapi'=lapuló, lásd: pl. falhoz tapad), tapéta (német 'tapete'=tapéta, francia 'tapissier'=tapétázó, latin 'tapes'=szőnyeg), tapint (német 'tippen'=tapintani, 'tupfen'=érinteni), tapogat (német 'tappen'), tapasz, tapaszt (francia 'tapisser'=tapaszt, 'taper'=felken). Szanszkrit 'tup', ősgörög 'tüpto', tap, top, tapod, toppant. [...és megint előlről...] (http://www.varga.hu/OSKOR_ELO_NYELVE/AZ%20OSNYELV%20TITKAIBOL%201_8.htm)

Tanárként nyilván mosolygunk ezen a „szómagyarázaton” (minden mindezzel azonos, és persze úgy ejtem ki a szót, ahogyan nekem éppen megfelelő),

de a példák sokasága, amit a gyerek és a laikus felnőtt úgysem olvas el (különösen, ha az adott nyelvet nem ismeri), a számosságuk miatt a meggyőzően hat. Ezekben az esetekben fel kell készülnünk arra, hogy nagyobb osztályokban bemutassuk a gyerekeknek az összehasonlító nyelvtörténet módszereit – nem azért, hogy nyelvészek legyenek, hanem hogy lássák, mennyire más egy valódi tudományos apparátus. Persze csínján bánjuk ezzel is, mert sokakat éppen a bonyolult, összetett és nehéz tudományos módszer riasztana el. A tévtanok mennyivel egyszerűbben hangzanak... Kisebb évfolyamokban ezért aligha van szükség erre, sokkal jobb, ha analógiákat keresünk. Kézenfekvőnek tűnik talán a gyógyászatból venni a példát: a kuruzslók, csontkovácsok, tanulatlan csodadoktorok, hályogkovácsok kártetteit mindig a „valódi” orvosoknak kell helyrehozniuk, ha egyáltalán lehetséges. A túlzottan egyszerű magyarázat megtévesztő, vigyázzunk, ismerjük föl a veszélyt!

Előfordul olyan eset is, amikor valóban létező tudományos eljárással valami egészen hajmeresztő állítást kívánnak alátámasztani. *„Az őstörténetben is vannak tények, például a Seminoék által is használt genetika. Ha ezzel azt lehet kimutatni, hogy a magyarság 35 000 éve itt él a Kárpát-medencében, akkor ez egy őstörténeti tény.”* (<http://noi.virtus.hu/index.php?id=room&aid=83942&blmt=50>)

Ezzel az a gond, hogy egy valóban létező európai vizsgálatra hivatkozik, amely viszont nyilvánvalóan nem „mutatta ki”, hogy „a magyarság” élne 35 ezer éve a Kárpát-medencében – a kutatók genetikai mutációkat, azok elterjedését vizsgálták, amit természetesen nem lehet nyelvhez, különösen nem ma élő nyelvhez vagy néphez kötni! Ez a vizsgálat meglehetősen bonyolult metodikájú, legalább alapvető természettudományos felkészültség szükséges a megértéséhez. Ilyen esetben, úgy gondolom, a tudományos kutatás módszeréről lehet és kell beszélni, de a részletekbe felesleges, sőt adott esetben káros lehet belemenni.

Hasonló módszerrel találkozunk az ún. alternatív könyvek esetében is. A szerzők adott esetben már az előszóban elmondják, hogy a „hivatalos” történelem-felfogással szemben, azt mintegy a „valódi” történelemmel kiegészítve érdemes tanulmányozni a könyvet. Gyakori módszer – más tévtanok esetén is –, hogy olyan állításokkal vitatkoznak, amelyek nem hangzottak el!

Bármi is lesz a módszerünk, az osztály, a diákok előtt legfontosabb segítségünk a saját tanári hitelességünk lesz. Ezt pedig már meg kellett szerezni, sok-sok munkával. A diák számára az iskola és benne a hiteles tanárszemélyiség a tudás autentikus forrása és hozzáférési kerete. Az iskolának is, a tanárnak is kell, hogy legyen egyfajta tekintélye, amelynek sok összetevője van: a hitelesség, az őszinteség, az önmagával való azonosság, a felkészültség, a legszélesebb értelemben felfogott kultúra teremti meg.

Amikor váratlan dolgokra kell reagálnunk, leginkább erre támaszkodhatunk.

Preventív felkészülésként tarthatunk egy órát a kérdés (és a hasonló közös kérdések) megbeszélésére. Az óra célja néhány jellegzetes tévtan, áltudományos állítás összegyűjtése, közös feldolgozása, illetve a magyar őstörténet kapcsán annak rögzítése, hogy ebben a kérdésben ma a tudomány jórészt inkább hipotéziseket, feltételezéseket képes megfogalmazni, ugyanakkor a tankönyvekben olvasható állítások mögött komoly és összetett tudományos kutatás eredményei állnak. Beszélünk kell arról, mi a különbség legenda, mítosz és áltudományos halandzsa között, miért ne fogadjuk el fenntartás nélkül a túlságosan egyszerű magyarázatokat.

A példában szereplő csoport nyolcosztályos gimnázium nyolcadik osztálya, második éve tanulnak történelmet. Nyolcadik év végére a magyar őstörténethez érünk, s a tévtanokról szóló órát célszerű a magyar őstörténeti rész zárlatához, az összefoglalás elé tervezni. A tananyag állandó szorításában is megéri ez a kitérő, hiszen egyrészt fontos kérdésekről eshet szó, amelyek egyébként homályban maradhatnának, másrészt tekinthetjük ezt az órát az összefoglalás előkészítésének is.

Bánki István: Trianon – történelemóra, részlet*

Hitek, tévhitek

A trianoni béke kapcsán nem a tényszerű, tényekkel megcáfolható tévhitek dominálnak, bár ilyenek (pl. az elcsatolt területek etnikai viszonyainak nem ismeretéből fakadó torz állítások) is időről időre felbukkannak. Ezeket adatokkal könnyen meg is lehet cáfolni (pl. a „vörös térkép” megmutatása), de általában ez a módszer nem vezet eredményre azoknál, akik érzelmi alapon közelítik meg a kérdést. Másrészt a szélsőséges nézeteket valló diákok gyakran „jól informáltak” (valamilyen fórumról, valamilyen közösség révén), és a közismert adatok („veszteségek”) hangoztatásával sérelmeket igazolnak. Az ő esetükben a tények csoportosítása, kontextusba, összefüggés-rendszerbe állítása valamilyen elmélet igazolására szolgál. Ezekben az elméletekben a tévhitek, tendenciózus megközelítések leggyakoribb formája a bűnbak keresése, ezen keresztül társadalmi csoportok, nemzetek, politikai nézetek elleni gyűlölet keltése, megbélyegzése. A bűnbakkeresésnek persze nagy hagyománya van. Az első bűnösöket (a zsidókat, a „vörösöket”) gyakorlatilag már a döntés pillanatában megtalálták (lásd pl. a nemzetgyűlési jegyzőkönyveket). Azóta mindkét politikai rendszer (a Horthy-rendszer és a kommunista diktatúra)

* A cikk teljes szövege elolvasható a <http://www.tte.hu/egyezzunkki/> honlapon.